

URFA'DA MİLLİ MÜCADELE*

Doç. Dr. Cengiz MUTLU**

Öz

Mondros Mütarekesi'nin ardından yurdun her tarafında işgaller başlamıştı. Mütarekede bazı hükümler istismar edilmek suretiyle Urfa İngilizlerce işgal edilmiştir. Urfa'nun işgali yöre Müslümanlarının protestosunu getirmişti. İtilaf Devletleri'nin kesin olarak Urfa'yı işgaline karşı olan Mustafa Kemal Paşa, gerek görüldüğünde böyle bir tecavüze karşı fiilen karşı koyabilmek için milli teşkilatın süratle tesisini istemekteydi. 7 Mart 1919'da İngilizler tarafından işgal edilen Urfa, İngiliz-Fransız Antlaşması gereği yedi ay sonra Fransız işgaline bırakılmıştır. Fransız askerlerinin konuşlandığı her noktaya Fransa bayrağı dikilmeye başlanmıştı. İngiliz ve Fransız işgali arasındaki en büyük fark, İngilizlerin işgallerini bir misafir vaziyetinde hissettirenken, Fransızlar ise Urfa'yı bir sömürge haline getirmek istemişlerdi. Özellikle Fransız üniforması altında Ermenilerin zulümlerine, Türklere karşı onur kırıcı davranışlarına dayanamayan Urfa halkı 8/9 Şubat 1920'de Fransız işgal kuvvetlerine karşı ayaklanmıştı. Milli kuvvetlerle Fransızlar arasındaki kanlı çarpışmaların ardından 8 Nisan 1920'de taraflar arasında ateşkes antlaşması yapılmıştır. 10 Nisan'dan itibaren Fransızlar şehri boşaltmaya başlamıştır. Ankara Hükümeti'nin Milli Mücadele'deki tek gayesi tam bağımsızlığı sağlayarak Misak-ı Milli'nin gerçekleşmesiydi. Hedefe ulaşmak çetin bir mücadele vermek anlamına geldiğinden, savaşın sürdürülebilmesi için gerekli silah ve diplomatik desteğin elde edilmesi elzemdi. Bu amaçla Ankara Hükümeti Urfa ve çevresindeki aşiretlerin desteği alırken, diğer taraftan Ruslarla ilişkileri geliştirmekte ve İtilaf Devletleri arasındaki anlaşmazlıklardan faydalanmaktaydı. İtilaf kanadında Fransa'nun nötralize edilmesi elzemdi. Zira, Fransa'nun hem Suriye'deki sıkıntıları, hem de başta Urfa ve Antep olmak üzere Türkiye'nin Güneydoğusunda karşılaştığı direnişten ötürü yulğun bir hale gelmesi, Fransa'yı zorunlu bir antlaşmaya itecekti. Türkiye açısından ise Fransa'nun İtilaf kanadından ayrılması, Güney Cephesi'ndeki asker ve cephanenin Batı Cephesi'ne kaydırılması manasındaydı. Ankara Antlaşması ile Fransızlar Anadolu'dan ayrılırken TBMM Hükümeti tüm gücünü Yunanlıların üzerinde odaklamıştır. Bu maka-

* Bu makale 6-8 Nisan 2018 tarihleri arasında Uluslararası Osmanlı Sancağı'ndan Cumhuriyet Kentine Urfa Tarihi Sempozyumu'nda sunulan bildirinin genişletilmiş ve gözden geçirilmiş halidir.

** Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi Karasu Meslek Yüksekokulu.

lede Urfa'daki direnişin Milli Mücadele'deki yeri ve Mustafa Kemal Paşa'nın hareket tarzı irdelenecektir.

Anahtar kelimeler: Mustafa Kemal Paşa, Ankara Hükümeti, Urfa, Fransızlar, İngilizler.

National Independence In Urfa

Abstract

After the Armistice of Mondros, occupations were started all over the country. Urfa was occupied by the British by using some provisions in the armistice. Urfa's invasion brought the protest of local Muslims. Mustafa Kemal Pasha, who was against the occupation of the Entente States for a definite Urfa, demanded the rapid establishment of the national organization in order to effectively resist such a rape. Urfa, occupied by the British on March 7, 1919, was left to the French occupation seven months after the British-French Treaty. French flag was installed in every point where French troops was deployed. The biggest difference between the British and the French occupation was the British wanted to make feel it as a visitor, while the French wanted to make Urfa a colony. The people of Urfa, who could not withstand the cruelty of Armenians and their despicable behavior under the French uniform, were revolted against French occupation forces on 8/9 February 1920. After the bloody engagements on 8 April 1920 between the French and Turkish national forces, both sides signed an armistice. Since on 10 April French started to evacuate Urfa. In the national struggle Angora Government's only goal was realized of the national oath by reaching the exact independence. The meaning of achieving the goal was uphill struggle, went to war political and arming support had to get. On the one hand Angora government was getting support from tribes from Urfa and its regions on the other hand was improving its ties with Russians and used allies clashing of interests. It had to be neutralized of French among the Allies. Because its trouble both in Syria especially in Urfa and in Turkey's southward weakened France that made France a compulsory agreement with Angora Government. Pulling out of France from allies means ammunition and soldiers could send from south front to west front. With Angora Agreement France was leaving from Anatolia Angora Government focused on total forces on Greece. In this article, the place of the resistance in Urfa in the National Struggle and the style of Mustafa Kemal Pasha's movement will be examined.

Keywords: Mustafa Kemal Pasha, Ankara Government, Urfa, French, English.

Giriş

Yüzyıllardır süren Doğu Sorunu'nun en önemli temasını hiç kuşkusuz Türkiye'nin taksimi belirlemiştir. Birinci Dünya Savaşı devam ederken dahi dönemin batılı bazı müellifleri savaşın çıkış gerekçelerinden biri olarak buna işaret etmekteydiler. Mondros Ateşkes Antlaşması'ndan sonra ise Türkiye'nin geleceği bir taraftan İngiltere ve Fransa diğer taraftan Yunanistan ve İtalya arasındaki keskin görüş ayrılığından ötürü kolaylıkla belirlenememişti.

19. yüzyılda Ortadoğu'ya gelen Batılı diplomatlar raporlarında petrol bölgelerinden bahsetmekteydi. Birinci Dünya Savaşı sırasında Ortadoğu'nun haritasının çizildiği yegane antlaşma İngiltere-Fransa arasındaki Sykes-Picot Antlaşması'ydı. Antlaşma Fransa'ya büyük ekonomik kazanç sağlamaktaydı.

İngiltere adına Sir Mark Sykes, Fransa adına Georges Picot arasında varılan antlaşmaya göre; Adana, Antep, Antakya bölgesi, Suriye kıyıları ve Lübnan Fransa'ya, Musul hariç Irak İngiltere'ye bırakılmaktaydı.¹ 30 Ekim 1918'de Mondros Ateşkes Antlaşması'nın imzalanmasının ardından İngiltere, Fransa'yla yapılan antlaşmaya rağmen Musul'un işgaline karar vermişti.² Mondros Ateşkes Antlaşması'nın 7. maddesini kullanmak isteyen İngilizler Büyük Savaş sırasında Fransa'ya terk etmeyi vaad ettiği yerleri işgal etmek ve sonrasında menfaati gereği bunu kullanmak için Urfa, Antep ve Maraş'ı da işgal etmeyi tasarlamıştır.³

Urfa'da İngiliz İşgali ve Tepkiler

Mütarekenin daha mürekkebi kurumadan Cerablus ve bazı nahiyeler Şerif Hüseyin'in adamları tarafından işgal edilmişti. Urfa, Antep, Birecik civarlarında İngilizlerin Araplar vasıtasıyla kuzeye doğru yayılma istekleri müşahade edilmekteydi. Bu harekete itiraz edilmediği takdirde işgal mntıkasının çeşitli bahanelerle kuzeye doğru genişleyeceği açık olduğundan bu hususdaki siyasi teşebbüslere bir an evvel başlanılması istenilmişse de herhangi bir sonuç çıkmamıştır.⁴ Nitekim İngiliz Başkumandanlığı'na gönderilen yazıdan, Halep ve Adana vilayetleriyle hiçbir ilgisi olmayan ve müstakil Urfa sancağına bağlı olan Cerablus ve havalisinde şimdiye kadar münferiden Arap tecavüzleri görüldüğü ve Osmanlı hükümetince bu tahriklere önem verilmediği anlaşılmaktaydı. Cerablus'u sonradan işgal eden İngiliz müfrezesi oradaki Türk taburunun elinden sahra topu ile makineli tüfeklere el koymasının ardından, taburun derhal çekilmesini tebliğ etmiş ve bunun üzerine tabur daha doğuya çekilmişti. Antep ve Urfa havalisinde dolaşan mutasarrıflıkların iç işlerine müdahil olan General Makedonilid adındaki bir subay, telgrafhanelere müfettişler yerleştirmiş ve böylece hükümetin şifreli haberleşmesini kesmişti. İstanbul Hükümeti mütareke hükümlerine aykırı bu tarz hareketlere son verilmesini istemişti.⁵

Urfa'nın işgali tehlikesine karşı başta Urfa Mutasarrıfı Nusret Bey ve Urfa Müftüsü Hasan Açıanal olmak üzere Urfalılar teşkilatlanmaya başlamıştı. 5 Şubat 1919'da öncü mahiyetinde bir İngiliz işgal kuvvetinin Urfa'ya girmesi üzerine yöre ahali tarafından işgali protesto mahiyetinde İstanbul'daki gazetelere bir mektup gönderilmişti. Mektupta 142.626 kişiden ibaret Urfa liva-

¹ Edward Peter Fitzgerald, "France's Middle Eastern Ambitions, the Sykes-Picot Negotiations, and the Oil Fields of Mosul, 1915-1918", *The Journal of Modern History*, Vol. 66, No. 4, December 1994, s. 697-725.

² Mim Kemal Öke, *Belgelerle Türk-İngiliz İlişkilerinde Musul ve Kürdistan Sorunu*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, İstanbul 1992, s. 27.

³ Ayhan Öztürk, *Milli Mücadele'de Gaziantep*, Kayseri 1994, s. 26.

⁴ *Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Babıali Evrak Odası (BEO)*, 4550/341228, lef 2.

⁵ *BOA, BEO*, 4551/341285, lef 5. Diğer taraftan Suruç'ta Gurgan Aşireti Reisi Busrevi adındaki şahıs Kürd meselesini kurcalamak için Suruç, Urfa havalisine İngilizleri çekmek için Halep'e gitmişti. Bu arada Gazze Şeyhi Haşim ve bir Arap şeyhi de Halep'e gelmişti. Urfa'ya gelen bir İngiliz subayı mülakat için aradığı aşiret reislerinden kimseyle görüşmeden ayrılarak Arappınar'a gelmiş, fakat alınan tedbirlerle burada da reislerden kimseyle görüşemeyerek Antep'e gitmişti. Fakat gizli olarak görüşüp görüşmediğine dair bir bilgi edinilememiştir. Bkz. *BOA, BEO*, 4551/341286, lef 4.

sında yaşayanların 62.385'inin Hitit, Selçuk, Akkoyun, Karakoyun devrinden kalma Türklerle, 54.908'inin Kürtler ve 14.500'ünü Harran'daki göçebe Araplar, 7245'ini livanın Osmanlı idaresine geçmesinin ardından civardan gelerek Urfa, Birecik'e yerleşen Ermeniler, kalan 3588'ini ise Musevilerle çeşitli din ve mezhepten insanlar oluşturduğu belirtilmekteydi. Ayrıca mektuba göre, Osmanlı devrine ait Türk tarzı mimari uyarınca inşa edilen cami ve mescitlerin, hanların yöre insanına Osmanlı olduklarını her an hatırlatmakta ve Türk-Kürt tüm ahalinin geçmişte olduğu gibi o günlerde de Osmanlı ideali etrafından kenetleneceği ve hiçbir fedakarlıktan çekinmeyeceği vurgulanmaktaydı. Mektup, İstanbul ve Avrupa başkentlerinden bu mukaddes gaye uğrunda Osmanlı'nın meşru haklarını savunmak için gönderilen delegelere gereken kolaylığın sağlanması temennileriyle bitmekteydi.⁶ İstanbul Hükümeti'ne gönderilen diğer bir dilekçede, cihan harbinin sonunu getiren mütarekenin milli mukadderat üzerine etki edeceği tarihi dakikaların yaklaştığı, bu durumun Osmanlı hisleriyle dolu Urfa livasında yaşayan Türk ve Kürt ahaliyi büyük endişeye sevk ettiğine vurgu yapılmaktaydı. Kötü bir sonuçla karşılaşmadan önce milli hislerin tüm dünyaya ilan ve müdafaası için liva adına Abdülgani Efendi ile İstanbul Dersiamlarından Urfalı Hafız Hilmi Efendi vekil tayin edilmişti. Adı geçenler için gereken kolaylığın esirgenmemesi ve Urfa'nın Osmanlılıkla haiz olduğu kadim ve milli bağların sonsuza dek korunması 150.000 nüfusu aşan Urfalılar adına istenilmekteydi.⁷

Türk ve Müslümanlardan gördükleri onca iyiliğe rağmen Urfa Ermenileri, Urfa'daki asayiş bozukluğunu, hayatlarının tehlikede olduğunu, Türklerin kendilerini katliama tabi tutacağını içeren bir bildiriye Cerablus'taki İngiliz işgal kumandanına vermişlerdi. Bu dilekçe vesilesi ve Mondros Mütareke ahkâmınca Urfa 7.3.1919'da İngilizlerce işgal edilmiştir.⁸ Urfa Mondros Ateşkes Antlaşması'nda yer alan Hristiyanların hayatlarından endişe duyulan yerlerin işgal edilebileceği hükmüne göre işgal edilmişti.⁹

⁶ Hasan Açıanal, *Urfa Kurtuluş Mücadelesi Hatıratı, Urfa'nın Kurtuluşunun 81. Yılına Armağan*, Şarkav Yayınları, Belge No: 2, Ankara 2001, s. 28. Alman tebasından olup 1900 senesinden beri Urfa'da misyonerlik yapan Frantz Eckart'ın bazı ithamlar dolayısıyla İngiliz işgal komutanlığının isteği üzerine tevkifine karar verilmişti. Bkz. *BOA, BEO*, 4549/34157, lef 2. Bu arada I. Dünya Savaşı sırasında sevk iskana tabi tutulan 120.000 Ermeni, İngiliz ve Fransızlarca bölgenin askeri kontrolünün sağlanmasının ardından büyük kısmı Urfa olmak üzere Kilikya topraklarına geri getirilmiştir. Bkz. Raymond H. Kévorkian, "L'expérience Des Arméniens Dans La Turquie Kémaliste", *Revue Des Deux Mondes*, Avril 2015, s. 104.

⁷ Açıanal, *a.g.e.*, s. 29. İngiliz Dışişleri Bakanlığı'na Binbaşı Noel tarafından gönderilen belgelerden birinde ise; Urfa'nın %80'ini oluşturan Kürtler'in İttihat ve Terakki'ye karşı oldukları, fakat savaşın onlara güç açısından saygı kazandıracığı, bununla beraber birlikten yoksun olan Kürtler'in Türkler için harekete geçemeyecekleri yer almaktaydı. Ayrıca Noel, Mustafa Kemal Paşa'nın kendisini tutuklama emri verdiğinden söz etmiştir. Bkz. Bilal Şimşir, *İngiliz Belgelerinde Atatürk*, Cilt: I, Belge No: 42, TTK, Ankara 1979, s. 110. İngiliz işgali sürerken Mustafa Kemal Paşa'nın ise gücü ve etkinliği ise arttığından İngiliz ajanları olan Bell ve Noel tutuklanmamak için yer değiştiriyorlardı. Bkz. Şimşir, *a.g.e.*, belge no: 47, s. 115.

⁸ Açıanal, *a.g.e.*, s. 34.

⁹ Şimşir, *a.g.e.*, belge no: 62, s. 164. Aynı İngiliz belgesi Anadolu'daki Hristiyanların Mustafa Kemal Paşa'nın müsamaha ve iyi niyeti sayesinde yaşamlarını sürdürdüklerinin altını çizmekteydi.

Sivas Kongresi'nin etkisi Urfa'yı da içine almıştı. Urfa'dan İngiliz dış işlerine gelen haberlerde Sivas Kongresi kararlarının memleketi yabancı işgalinden kurtaracağı ve parçalanmanın önünü alacağı yer almaktaydı. Sultanın ise müttefiklerin baskısı altında olduğu, bu yüzden Mustafa Kemal Paşa'nın memleketi korumak için yollandığı kanısı hakim olmaya başlamıştı. Bu yüzden Mustafa Kemal Paşa'nın tutuklanması emrinin bir komediden ibaret olduğu gösterilmeye çalışılıyordu. Tüm Kürtler bağımsız bir Kürdistan tesisine şiddetle karşıydı. Zira Sultan ülkenin tek hükümdarıydı. İngilizlere göre, şayet bu bölgeler yabancı işgaline uğrarsa bölgeye Bolşevizm davet edilecekti.¹⁰ Üstelik bölgeye dönük herhangi bir yabancı müdahalesi, Kürtlerin Mustafa Kemal'in kollarına atılmasını getirecekti.¹¹

Antep'te çatışmalar devam ederken Urfa'ya da Fransızların gelmesi muhtemel görünmekteydi. Urfalılar İngiliz işgalinin geçici olmasını umduklarını aksi halde kendilerine hicret için iki ay verilmesini içeren bir protesto göndermişlerdi. Bu arada 03.10.1919'da Musul'dan firar eden Kalkütalı Hintli Müslüman bir nefer Silvan'daki Türk taburuna iltica etmişti. Nefer, Hint ihtilalinden dolayı Müslümanlara mezalim uygulamakta olan İngilizlerin, caydırıcılığını sağlamak için Hint eşrafından 2.000 kişiyi idam ettikleri ve kuvvetlerini Hindistan'a çekmek üzere Musul'u terk edeceklerini iddia etmişti.¹²

Heyet-i Temsiliye Reisi Mustafa Kemal Paşa, 25.10.1919'da 13. Kolordu Komutanı Cevdet Bey'e gönderdiği şifrede, İngilizlerin Urfa'yı boşaltması halinde haber alındığı gibi Hristiyanların karışıklık çıkartması ve bazı aşiretlerin tecavüzüyle bölge güvenliğinin bozulması sonucu bu sefer de Fransız işgali ihtimaline karşı I. Süvari Alayı'nın Urfa'yı işgal ederek asayişin muhafaza edilmesini elzem görmüştür. Urfa mutasarrıfını güvenilir bulmayan Mustafa Kemal Paşa, bu kişi hakkında tedbirli hareket edecek birinin Urfa'ya gönderilmesini istemiştir. Yabancı kuvvetlerin kesin olarak Urfa'yı işgaline karşı olan Paşa, gerek görüldüğünde böyle bir tecavüze karşı fiilen karşı koyabilmek için milli teşkilatın süratle tesisini istemiştir. Paşa, Harbiye Nezareti'ne emri vaki şeklinde bilgi verilmesini, İstanbul Hükümeti'nin gevşeklik göstermesi halinde kesinlikle nazar-ı itibare alınmamasını istemiştir.¹³ Aynı gün Harbiye Nazırı Cemal Paşa da uyarılmıştı. Urfa, Antep ve Maraş'ın mütareke hükümlerine aykırı olarak bu kez Fransızlar tarafından işgal olunacağı haberinin yöre halkını heyecana sevk ettiğini ve bu heyecanın Anadolu'ya sirayet etmekte olduğunu bildiren Mustafa Kemal Paşa, Müdafa-i Hukuk Cemiyeti'nin işgallere karşı hep birlikte mukavemet etmeyi esas aldığını, bu meselede tarafsız kalınamayacağını, yöre ahalisinin durumu protesto edeceğini ve protestoya Fransızlarca önem verilmediği takdirde milletin tüm vasıtalara müracaat ederek, tüm mevcudiyetiyle Fransız işgal kuvvetlerine karşı fiilen müdafaya kendini

¹⁰ Şimşir, *a.g.e.*, belge no: 48, s. 118.

¹¹ Şimşir, *a.g.e.*, belge no: 78, s. 221.

¹² *Askeri Tarih Belgeleri Dergisi*, yıl: 46, sayı: 103, belge no: 2873, Ocak 1997, s. 52.

¹³ *A.g.e.*, yıl: 46, sayı: 103, belge no: 2868, Ocak 1997, s. 38.

yetkili gördüğünü, İstanbul Hükümeti'nin çıkması muhtemel olayları güçlü bir dille anlatıp gerekli siyasi tedbirleri alma yoluna gitmesini istemişti.¹⁴

Bu arada Anadolu ve Rumeli Müdafı-i Hukuk Cemiyeti adına Müftü Hüseyin Bey, Urfa, Antep, Maraş'ın İngilizlerce tahliye edilip Fransızlara verileceği haberleri üzerine çoğunluğu Müslüman olan bu toprakların Wilson Prensiplerine aykırı olarak bir yabancı devletten başka bir devlete devrinin liva ahali-since kabul edilemeyeceği hakkında Sadarete ve İtilaf Devletleri temsilcilerine telgraf çekmiştir.¹⁵

İngilizlerin hareketlerinden Heyet-i Temsiliye Reisi Mustafa Kemal Paşa, an ve an haberdar edilmekteydi. Nitekim, Urfa telgraf memurlarının 26 Ekim 1919'da verdiği habere göre, İngilizler önce karargahlarını Bigavga'ya nakletmeye, oradan da peyderpey çekilmeye başlamaları Ermenilerin bölgeden firarını beraberinde getirmişti. 13. Kolordu Komutanı Cevdet Bey, siyasi bir sakınca olmaması halinde I. Süvari Alayı'yla Urfa'yı ele geçireceğini belirtmiştir.¹⁶ 30 Ekim'de Mustafa Kemal Paşa Adana'daki Fransız Albayı Bermon'a, Aziziye ve Everek'in işgalleri haberinin asılsız olduğunun ortaya çıkışının memnuniyetle karşılandığını bildirmiştir. Şayet Urfa, Antep ve Maraş'ın işgal olunacağına dair şaiyaların tezkibiyle, Kilikya'daki işgalin geçici olduğunun ilanı yoluna gidilirse Türkiye'nin Fransa'ya karşı eskiden beri beslediği muhabbetin yenilenmesine vesile olacağını ifade etmişti.¹⁷

Türkiye'nin doğusundaki İngiliz işgali Fransa'yla yapılan Suriye Antlaşmasıyla son bulmuştur. Antlaşmayla Musul'u alan İngilizler, 1 Kasım 1919'da Adana, Maraş, Urfa ve Antep'ten çekilerek yerini Fransızlara bırakmıştır. Ayrıca Fransa'yı Güneydoğu Anadolu'da sonuç alamayacağı bir maceraya sürükleyen İngilizler, bu devletin kendilerine olan direncini kırmak istiyordu. Bu sayede İngiltere petrol bölgesi Musul'u Fransa ise Musul petrolünün akacağı İskenderun Körfezi ve Çukurova'yı almıştı.¹⁸ Bu antlaşmayı Mustafa Kemal Paşa Osmanlı tarihine yönelik işlenen başka bir tiranlık ve saldırı sayfası olarak nitelemiştir. Mütteliklerin kararını suç olarak niteleyen Mustafa Kemal Paşa, doğunun Batı Anadolu'dan koparılmak ve Urfa, Antep ve Maraş'ın Fransız yönetimi altına sokulmak istenildiğini ifade etmiştir.¹⁹

Urfa'da yaklaşık yedi ay süren İngiliz işgalinin nedeni Fransa'ya Ortadoğu'da çok fazla toprak kaptırmamaktan ibaretti. İngiliz işgali süresince kayda

¹⁴ Bekir Sıtkı Baykal, *Heyet-i Temsiliye Kararları*, TTK, Ankara 1974, s. 35.

¹⁵ *Askeri Tarih Belgeleri Dergisi*, yıl: 46, sayı: 103, belge no: 2869, Ocak 1997, s. 41.

¹⁶ *A.g.e.*, belge no: 2872, s. 50; 28.10.1919'da Antep'teki İngiliz işgal kuvvetleri komutanı Antep asker alma kalemine Antep, Urfa ve Maraş'ın Fransızlarca işgal edileceğini resmen bildirmişti. Bkz. *A.g.e.*, belge no: 2875, s. 58.

¹⁷ Baykal, *a.g.e.*, s. 37. Urfa'yı işgal eden İngilizler propaganda yapmaktan geri durmamaktaydı. Nitekim, Urfa'dan Viranşehir ve Siverek'e gelen bir İngiliz yüzbaşısı gezdiği yerlerde Medine-i Münnevver'deki altın kandil ve kıymetli eşyanın aşırıldığını, Hacer'ül-esved'in parçalandığını, Enver ve Talat Paşaların yeni bir din ihyası için çalışmakta olduklarını ve Kürdistan'ı müstakil bir hükümet olarak tanıyacaklarını beyan etmesiyle Milli Aşiret Reisi Feraset Bey İngiliz himayesini kabul için teşebbüste bulunmuştur. Bkz. *BOA, Dahiliye Şifre (DH.ŞFR)*, 632/66.

¹⁸ Yaşar Akbıyık, *Millî Mücadele'de Güney Cephesi*, Kültür Bakanlığı, Ankara 1990, s. 55.

¹⁹ Şimşir, *a.g.e.*, belge no: 110, s. 318.

değer bir çarpışma gözlemlenmeyen Urfa'da, aşiretler birbirine düşürülerek böl yönet politikası ustalıklı uygulanmıştır. Osmanlıya karşı aşiretlerin desteğini kazanmak isteyen İngilizler, Musul ve civarını gözüne kestirdiğinden Fransızlarla anlaşma yoluna giderek Urfa, Antep ve Maraş'ı terk etmiştir.

Urfa'da Fransız İşgali ve Tepkiler

Suriye Antlaşması uyarınca Fransız işgal kuvvetleri 30 Ekim 1919'da otomobillerle Urfa'ya girip işgale başlamıştı. Fransızların Urfa'ya girişleri sırasında bazı askerlerin Türkçe şarkı söylemesi aralarında Fransız üniforması giymiş bir kısım Ermenilerin olduğuna delaletti.²⁰ Urfa telgrafhanesini işgal eden Fransızlar ilk iş olarak haberleşmeye sansür koymuşlardı.²¹ Bu arada İngiliz binbaşısı Urfa'yı terk ederken Fransızlara silah veya cephaneye ihtiyaçları olup olmadığını sormuş ve Urfa ile Halep bölgesinde 24.000 Ermeni'yi kendileri için silahlandırdıklarını bildirmişti.²²

İngiliz ve Fransız işgali arasındaki en büyük fark İngilizlerin işgallerini bir misafir vaziyetinde hissettirmeleriydi. Adliye, mülkiye, maliye daireleri görevlerini eskisi gibi yapmakta, bütün dairelerde Osmanlı kanunları geçerli olmaktaydı. İlk başta Ermeniler şımarık hareketlerde bulunmuşsa da İngilizlerin uyarıları üzerine kendilerine çeki düzen vermeye başlamışlardı. İngiliz işgal kumandanı Ermeni temsilcileri çağırarak onlara şunları söylemişti:

"Bu memleket ki ihtimal yine Osmanlıların kalır yahut bizim idaremizde bırakılır veya başka bir hükümetin olur. Burada kim hükümet yaparsa yapsın daima çoğunluk Türk ve Müslümanlardadır. Eğer siz bu yurttan yaşamak isterseniz Türk ve Müslümanlarla iyi geçininiz. Bu fikirde değilseniz bu memlekette muafazamız altında çıkabilirsiniz."²³

Fransızlar ise Urfa'yı bir sömürge haline getirmek istediler. Kumandanlar memleketi benimsediklerini söylüyor, tüm dairelere kontrol memurları yerleştirmişlerdi. Mahkemelere, mali ve mülki işlere müdahale ediyorlar, memurlardan hesap soruyorlardı.²⁴ Başlayan Fransız işgalinin en belirgin niteliği Fransız askerlerinin konuşulduğu her noktaya Fransa bayrağının dikilmesi idi.²⁵ Urfa'da yabancı memleketlerden gelen mektupların kabul edildiği Osmanlı posta merkezi olduğu halde bu mektuplar Fransızlar tarafından alınmakta ve Osmanlı pulları yerine Fransız pulları kullanılmaya başlanmıştı.²⁶

4 Kasım'da yayımlanan telgrafla hukuk kaidelerine ve mütareke şartlarına aykırı olarak işgal edilen Urfa, Antep ve Maraş'ın Müdafa-i Hukuk Heyet Mer-

²⁰ İsmail Özçelik, *Milli Mücadelede Güney Cephesi Urfa*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1992, s. 81.

²¹ BOA, *Dahiliye İdare-i Umumiye Belgeleri (DH.İ.U.M)*, 20-22/14-12.

²² Halil Özşavlı, *Urfa Ermeni Olayları (1880-1920)*, Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Urfa 2011, s. 92. Mustafa Kemal Paşa'nın dış politikası için bkz. Zekeriya Türkmen, "XX. Yüzyıl Türkiye'sinin Değişim ve Dönüşüm Önderi Gazi Mustafa Kemal Atatürk", *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 230, Eylül-Ekim 2017, s. 107-133.

²³ Hasan Açıanal, *Urfa Kurtuluş Mücadelesi Hatıratı*, Şurkav Yayınları, Ankara 2001, s. 59.

²⁴ Açıanal, *a.g.e.*, s. 59.

²⁵ BOA, *DH.ŞFR*, 660/159.

²⁶ BOA, *DH.İ.U.M*, 16-2/1-39.

kezleri ile belediye başkanlıkları tarafından İtilaf Devletleri temsilcilikleri ile Avrupa ve Amerika kamuoyu nezdinde protestosu yoluna gidilmiştir. Ayrıca adı geçen yerlerin işgaliyle birlikte İzmir, Adana işgallerinin de hükümetçe protesto edilmesi ve Fransız işgalinin gerekli makamlar nezdinde protesto edileceği Harbiye Nezareti'ne bildirilmiştir.²⁷

Anadolu ve Rumeli Müdafai-i Hukuk Cemiyeti adına Sivas'tan Mustafa Kemal Paşa tarafından 12 Kasım'da bir telgraf çekilmiştir. Mütareke şartlarına aykırı olarak İngilizler tarafından işgal edilip son zamanlarda tahliye edilen Urfa, Antep, Maraş şimdi yeniden Fransızlarca işgal edilmişti. Telgrafta, İtilaf Devletleri'nin memleketin en güzel yerlerinden Türk Milleti'ni mahrum etme planlarından asla vazgeçmeyecekleri, planlarını açık bir şekilde uygulamaya devam ettikleri, işgali önleyici ve geçici olarak göstermek istedikleri ve Paris Barış Konferansı kararlarını beklemediklerinin altı çizilmekteydi. Yedi asır öncesine dayanan Osmanlı Devleti'nin şanlı tarihini veya onun ani ve güçlü gelişmesinin koşullarını dikkate alma eğiliminde olmayan müttefikler, memleketi bölmek suretiyle menfaat dengesi kurmak istiyorlardı. İnsanlık dışı olaylara imza atan İtilaf Devletleri, sulh konferansında debdebe ile ilan edilen ilkelere aynı zamanda Wilson Prensipleri'nin 12. maddesi ile tüm dünyanın huzurunda Türkiye'ye karşı yapılmış vaatlere karşı da tecavüz etmişlerdi. Türkiye'nin bölünmesine yol açma düşüncesiyle Yunan işgaline terk edilen Aydın vilayetindeki katliam ve zulümlerle, maşa olarak kullanılan Ermeniler vasıtasıyla Fransızlar tarafından işgal edilen Urfa, Antep ve Maraş'ta uygulananların aynı olduğuna dikkat çekilen telgrafta, işlenen fiillerin bir çirkin adaletsizlikler dizisinin son safhası olduğu vurgulanmaktaydı. O tarihe kadar süregelen İtilaf Devletleri'nin hukuk dışı muamelelerinin protesto edildiği telgrafta, köleliği kabul etmeyecek olan Türk Milleti'ne karşı müttefiklerin daha insani ve tarafsız hisler beslemesi istenilmekteydi.²⁸

Fransız işgalinin ardından Urfa'da Ermeni-Cezayirli karışık 300, Telebyaz'da 40, Cerablus'ta 50, diğer istasyonlarda 10 ile 20'şer asker bulunmaktaydı. İlk etapta Urfa'da işgal aleyhinde bir kalkışma yoksa da kamuoyu işgalden müteffirdi. Buradan hareketle Heyet-i Temsiliye tarafından Seyyid Mehmet Efendi, Urfa kamuoyunu irşad ve Fransızlar aleyhine tahrik için gönderilmiştir.²⁹

Heyet-i Temsiliye Reisi Mustafa Kemal Paşa, 31 Ekim 1919'da dini ve vatanı hislerini övdüğü Urfa müftüsüne gönderdiği telgrafta, bağımsız bir millet meşru bir hükümet olarak yaşamaya kararlı Türk Milleti'nin geçici bile olsa hiçbir yabancı işgal ve denetimini kabul etmeyeceğini, yöreden göçün engellenmesini ve orada kalınarak teşkilatın genişletilmesini, mütareke hükümlerine aykırı her türlü haksızlığın protesto edilmesini ve gerektiğinde eyleme geçilmesinin kanuni hakların elde edilmesi için şart olduğunu, milletin amacına varıncaya kadar mücadelesine devam etmesi gerektiğinin altını çizmiştir.³⁰

²⁷ Baykal, *a.g.e.*, s. 45.

²⁸ Şimşir, *a.g.e.*, belge no: 79, s. 224.

²⁹ *Askeri Tarih Belgeleri Dergisi*, yıl: 46, sayı: 103, belge no: 2884, Ocak 1997, s. 88.

³⁰ Açıanal, *a.g.e.*, belge no: 9, s. 38.

Dahiliye Nezareti Fransız işgal komutanlığını da dikkate alarak yayımladığı takdirle, işgal edilen toprakların savaştan önceki şekilde yönetilmesine devam edileceğini, bununla beraber bu kanunların hükmünün işgal kuvvetleri komutanının tasarrufunda olduğunu, ithalat ve ihracatın aynı kanunla devam edeceğini ve bu karara muhalefetin bir günden bir aya kadar hapis ve 5 Osmanlı altınından 500 Osmanlı altınına kadar nakdi ceza olacağını altı çizilmişti.³¹

Urfa ve Maraş havalisinde Fransız işgal askerlerinden cesaret bulan Ermenilerin İslam ahaliye tecavüzlerin başlaması üzerine İstanbul Hükümeti'ne raporlar gelmeye başlamıştı. Bu tarihte Damat Ferid Paşa'nın vekaletindeki Harbiye Nezareti'nden 3. Kolordu Komutanlığı'na gelen yazıda, Ermenilerle Müslümanlar arasındaki hadiselerin daha da gelişebileceğinin görülebildiği belirtilmişti. Bununla beraber Harbiye Nezareti "*velev ki bu vekayîinin Ermenilerin tahriki neticesi olsun mukadderatımız üzerinde su-i tesir yapabiliyor*" kanısındaydı. Harbiye Nazırı, Hristiyan ahali aleyhine tevîl olunabilecek her türlü vakanın zuhuruna mahal verilmemesini, vatanın menfaati açısından elzem görmekteydi. Ayrıca Zeytun vakasının bir daha yaşanmaması ve vakanın yayılmasının önlenmesi, ayrıca imkan dairesinde idari, siyasi iyi niyetle tüm tedbirlere sükun dairesinde müracaat edilmesini istenilmişti.³²

O dönemde İstanbul Hükümeti'nin genel politikası İngilizler aleyhine bulunarak Fransızları kazanmaktan ibaretti. Mustafa Kemal Paşa İstanbul'daki Miralay Şevket Bey'e, Urfa ve civarını işgal eden Fransızların yaptıkları zulümlerin yüzlerine vurulacağını ve böylece riyakarlıktan ibaret olan Babıali politikasının takipçisi olmayacaklarını söylemişti. Mustafa Kemal Paşa'ya göre, Batı zihniyeti değerlendirildiğinde doğru sözlü olmak çok daha faydalıydı.³³ Mustafa Kemal Paşa'nın düşüncesi bu yöndeysen İstanbul Hükümeti Urfa mutasarrıfına gönderdiği emirde kesinlikle Fransız işgal kuvvetlerine saldırıda bulunulmamasını istemektedir.³⁴

Urfa, Antep ve Maraş livalarında vukua gelen hadiseler üzerine bu muntakaların merkezle haberleşmesi kesilmişti. Fransız işgalinden itibaren bu livalarla ilgili birçok rivayetler deveran etmeye başlamıştı. İlk etapta gelen Ermeni muhacirlerle birlikte yerli Ermeniler silahlandırılmakta, diğer yandan Türklerle Müslümanlar birbirleri aleyhine kıtal ve karışıklığa sevk edilmekteydi. Bu durum mukaddesat-ı diniyeye zarar verdiğinden buralarda polis ve jandarmanın arttırılması talep edilmişti.³⁵

26 Ocak 1920'de Suruç'ta aşairin toplanmasının ardından önce tren hattına ardından Fransız askerlerine saldırılar başladı. Bunun üzerine Fransız-

³¹ BOA, BEO, 4612/345844.

³² BOA, BEO, 4621/346559, lef 10. Zeytun isyanları sırasıyla 1878, 1895 ve 1914 yıllarında vuku bulmuştur. Batılı devletlerin desteğini her zaman elde eden Ermeniler, kurdukları cemiyetlerle de isyanlara katılmışlardır. Bu konuda bkz. Latif Dinçaslan, *Zeytun Ve Çevresindeki Ermenilerin İsyanları (1895-1921)*, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Maraş 2006.

³³ Baykal, *a.g.e.*, s. 53.

³⁴ BOA, DH.ŞFR, 108/5.

³⁵ BOA, BEO, 4618/346349.

lar Suruç merkezini terk ederek Birecik istikametine çekilmişlerdi. Aşiretlerle Fransızlar 28 Ocak'ta Arappınar'da çatışmaya tutuşmuştu. Aşair ve urbanın Pınar İstasyonu'ndaki Fransızlarla çatışmada olduğu ve Suruç'taki Fransızların mevkillerini terk ederek Birecik istasyonuna çekildikleri ve 15 günden beri Urfa'daki heyecan sükun bulup Süruç hareketının devamı halinde Fransızların mezkûr mahalden çekilecekleri bildirilmişti.³⁶ Fransız işgali altındaki Urfa'nın tamamen boşatılacağına dair kesin kanaat hasıl olunca Urfa müftüsü yöre eşraf ve ileri gelenlerini uyarma ihtiyacı hissetmişti. Urfa müftüsü, Ermeni ve Fransızlarca bir hareket yapılmadığı sürece silahlı çatışmaya girilmemesini istemişti.³⁷

Urfa'ya saldırı için gerekli hazırlıkların tamamlanmasının ardından kan dökülmemesi için Fransızların uyarılması ihtiyacı hissedilmiştir. 7 Şubat'ta Fransız işgal kuvvetleri komutanlığına Kuva-yi Milliyece şu ültimatom çekilmişti:

“Yüzyıllardan beri hür ve asil yaşamış bir millet, esirliği kabul edemez. Wilson prensipleri ve mütareke hükümlerine aykırı olarak gittikçe artan işgal hareketlerine karşı kutsal haklarımızın korunmasına ant içmiş bulunuyoruz. Urfa'daki konukluğunuza daha fazla müsaade etmemize imkan yoktur. Mütarekeye aykırı işgalinizi reddeder, 24 saat içinde Urfa'yı boşaltmadığınız taktirde kesin hareketlere başvurulacağını ve dökülecek kanların sorumluluğunun size ait olacağını bildiririz. Hristiyan vatandaşlarımızın her türlü hukuku korunacaktır. Urfa'yı boşaltmaya razı olduğunuz taktirde sınırımızın dışına serbestçe gidebileceğinizi temin ederiz.”³⁸

Hücumların sadece Fransızlara karşı olduğu şehirdeki Hristiyanların can ve mallarına ilişilmeyeceğine dair Ermeniler uyarılmıştır.³⁹ Urfa'yı geri alma hususunda Mustafa Kemal Paşa'nın planı ise şehirde Kuva-yi Milliye taraftarı olanları organize ederek nöbetçilere saldırılar düzenlemek, Fransızların haberleşmelerini kesmek ve iaşelerinin bitmesini bekleyerek teslimi zorlamaktı.⁴⁰

8/9 Şubat akşamı aşiret reislerinin toplanmasından sonra Urfa'ya girilmesine karar verilmişti. Fransız saldırısı olmaksızın onlara ateş açılmaması kararına varan Kuva-yi Milliye, Harran ve Bey kapılarından Urfa'ya girmişti. Fransızlar hastane ve yöresine Ermeniler de kendi mahallelerine çekilmişlerdi. Urfa kasabasının olaysız bir şekilde Kuva-yi Milliye'nin eline geçirilişinin telgrafla gerekli yerlere bildirilmesinin ardından 9 Şubat sabahı hapishanenin boşaltılması ve halkın silahlandırılmasına girişilmiştir. Mahkumların salverilmesi sırasında havaya bir el ateş edilmesi sonucu siperlerindeki Fransızlar saldırıya uğradıklarını zannederek şehir üzerine ateş etmeye başlamışlardı.

³⁶ BOA, BEO, 4551/341315, lef 2.

³⁷ Baykal, a.g.e., s. 72.

³⁸ Mehmet Emin Üner, *Osmanlıdan Cumhuriyet'e Urfa Tarihi*, Atalay Matbaacılık, Ankara 2009, s. 294.

³⁹ Özçelik, a.g.e., s. 165.

⁴⁰ *L'oeuvre De La France En Syrie: I. — Le Général Gouraud Pacificateur, Revue Des Deux Mondes (1829-1971), Sixième Période, Vol. 61, No. 4, 15 Février 1921, s. 830.*

İlk etapta Fransızlar silah ve cephane yönünden üstün olduğundan, arazinin durumu Kuva-yi Milliye'nin hücum yapmasına uygun olmadığından siper savaşı başlamıştı.⁴¹

17 Mart 1920'de Mutasarrıf Ali Rıza Bey Mustafa Kemal Paşa'ya gönderdiği telgrafında, 39 gündür Urfa'nın savaşta olduğunu, bir taraftan akın akın şehri dolduran mücahitlerin işesi ile ilgilenilirken diğer taraftan Fransızların kesif ateşi ile uğraşıldığından bahsetmekteydi. Aşiretlerden beklediği desteği alamayan Ali Rıza Bey, düzenli kuvvetlerle Fransızlara son darbenin vurularak Fırat'ın öteki sahiline atılmalarını istemekteydi. Şayet bunun başarılamayacağına kanaat getirirse, 500 kişiyle kuşatmanın devam edeceği ve nihayi barışa kadar Fransızları şehirden çıkaracağını vurgulamaktaydı. Fransız siperlerinin top atışıyla tahrip edildikten sonra Fransızlardan uyuşma teklifi geldiğini söyleyen Ali Rıza Bey, bir antlaşma olması durumunda Fransızların şiddetli bastırma hareketından kurtuluşun olmayacağını da hatırlatma ihtiyacı hissetmişti.⁴²

Diğer taraftan süren savaş Fransız kamuoyunda Fransa'nın neden hala Türklerle savaştığı sorusunu gündeme taşımaktaydı. Fransız kamuoyu artık Kilikya için ne toprak elde etme, ne asker, ne de bir kuruluş kaybetme lüksü olmadığını farkındaydı. Birçok gazete Yunanistan'a ve Kilikya savaşına cephe almış durumdaydı. Bazı Fransız gazeteleri Kilikya savaşını Fransızların ayakkabısı içinde "büyüyecek bir çakıl taşına" benzetmekteydi. Doğuda artık Fransız kanı akmaması için Türklerle barış istenilmekteydi.⁴³

27 Mart 1920 tarihine gelindiğinde Fransız işgalindeki Urfa'da yiyecek ve cephane sıkıntısı baş göstermişti. Diğer taraftan Halep Amerikan konsolosu mutasarrıfa yazdığı mektupta, şehirdeki Amerikalıların yaşamlarından endişe ettiğini ve kendisine bilgi verilmesini istemişti. 1 Nisan gecesi Fransızlar gece Türk mevzilerine şiddetle saldırdıysa da geri çekilmek zorunda kalmışlardı. Bu sırada Ermeniler ise kendi mahallelerini tahkim edip savunmaya geçmişti. Onlar da Fransızlar gibi gelecek yardımı ve öğ alma gününü bekliyorlardı. Fakat kuşatmanın sürmesi Ermenilerin gözünü korkutmuş olacak ki hareketsiz bir halde beklemeye başlamışlardı. Buna rağmen Türkler Ermenilerle savaşmamıştı. Fransızlar Ermenileri Türkler aleyhine silahlı olarak kışkırtmak istedikleri ve zorladıklarını Ermeni toplumu lideri Mihran dile getirmişti.⁴⁴ Urfa'da Kuva-yi Milliye birliklerine karşı mücadele veren Fransız birlikleri önemli kayıplar vermeye başlamıştı. Kuva-yi Milliye'nin kuşatmayı devam etmesi Fransızlarda yiyecek sıkıntısına sebebiyet vermişti. Dış basına göre, siperlerinden geri çekilmeye başlayan Fransızlar mevcutlarının üçte ikisini yaklaşık 700 nefer kaybetmişti.⁴⁵

⁴¹ Ali Saip Ursavaş, *Kilikya Dramı ve Urfa'nın Kurtuluş Savaşları*, (Çev. Hüseyin Işık), Ankara 2000, s. 67-73.

⁴² *Askeri Tarih Belgeleri Dergisi*, yıl: 46, sayı: 103, belge no: 2888, Ocak 1997, s. 106.

⁴³ Yahya Akyüz, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Fransız Kamuoyu*, TTK, Ankara 1988, s. 192.

⁴⁴ Ursavaş, *a.g.e.*, s. 137-138.

⁴⁵ *The Times*, "French Losses at Urfa", 28 Nisan 1920.

8 Nisan 1920'de yapılan ateşkes antlaşmasına göre, Fransızlar Urfa'yı boşaltacak, Ermenilerin hayatı garanti edilecek, Amerikalılara can ve mal emniyeti verilecek, ölen Fransızların mezarlarına saygı gösterilecek, Karkamış'a kadar ağırlıkların taşınması için 60 deve ve 25 yük hayvanı verilecek, esir Fransız erat salıverilecekti.⁴⁶ Fakat 11 Nisan'da silahlarıyla birlikte Kuva-yi Milliye'de yanlarına verilen nakil vasıtalarıyla Urfa'dan ayrılarak Karkamış'a doğru yola çıkan Fransızlar, rastladıkları köylülere saldırmışlardı. Bunun üzerine yakın köylüler ve aşiretlerin olay yerine yetişmesiyle çıkan çatışmada Fransızların büyük kısmı öldürülmüş ve 100'ü de esir alınmıştır.⁴⁷ Times Gazetesi'ne göre, bazı Kürt-Arap aşiretleri ile 2.000'den fazla Türk milliyetçisinin destek verdiği saldırı neticesinde Fransızların 100 kadarı teslim olmuştu.⁴⁸ Temmuz ayına gelindiğinde Times'da Urfa'dan gelen Fransız askerleriyle ilgili haberler yine yer bulabilmekteydi. Times, 8.000 Türk'ün kuşattığı Urfa'daki Fransız garnizonundan altı kişinin hayatta kalarak Marsilya'ya ulaşabildiğini sütunlarına taşımıştı. Hayatta kalanlardan birinin verdiği ifadeye göre, 10 Şubat'tan 4 Mart'a kadar süren kuşatmada günlük tayınlar bir bisküviye indirilmiş ve en sonunda verilen emirle bulunabilen katır ve kedilerin kesilmesi yoluna gidilmiştir. Topları ve yiyecekleri kalmayan Binbaşı Goetz'in emri altındaki 17. Senegal Alayı'nın 3. Taburu'ndaki Fransız garnizonu 609 askerden ibaretti.⁴⁹

Fransız kuvvetlerinin Urfa'da Türkler karşısında gerilemesi Fransa'da tepkileri beraberinde getirdi. Fransız gazeteci ve diplomat M. Auguste Gauvain, bazı çevrelerde Türkiye ile barış antlaşmasının kötü sonuçlara sebep olacağı görüşüne şiddetle karşı çıkmıştı. Gauvain'e göre, Urfa saldırısı Sultan ve barışçıl Türklerin ekseriyeti temsil etmeyen maceracılar karşı desteklenmeleri gereğini gösterirken, Mustafa Kemal Paşa ise sadece İngilizlerin ve Greklerin denize dökülmelerini düşünmekteydi.⁵⁰

İngiliz Savaş Bakanlığı'na gelen raporlara göre, Türk Milli Mücadelesi, Arap hareketi, Suriye, Mezopotamya'daki diğer ulusalcı hareketler Moskova ve Berlin tarafından organize edilmekteydi. Bununla amaçlanan hedefler ise şunlardı: Mümkün olan tüm araçları kullanarak müttefikleri kuşkuya düşürmek, Trakya ve Anadolu'daki milliyetçi güçleri Berlin ve Moskova'dan para ve insan yardımı ile organize etmek, Mezopotamya ve Suriye'de büyük miktarda isyanlar hazırlamaktı. İngiliz belgelerine göre, bu planlar Türkiye, Suriye, Mezopotamya'daki milliyetçi unsurların bir araya gelmelerine kadar uygulanmamıştı. Birliktelik tamamlandığında bir sinyal verilecek ve spontane bir kalkışma gerçekleşecekti. İsyanın yayılması müttefiklerin Ortadoğu'dan hatta Asya'dan çekilmelerini getirecekti.⁵¹

⁴⁶ Ursavaş, *a.g.e.*, s. 143.

⁴⁷ Ursavaş, *a.g.e.*, s. 152.

⁴⁸ *The Times*, "Massacre of French", 19 Mayıs 1920.

⁴⁹ *The Times*, "Six Survivors Out of 600", 20 Temmuz 1920.

⁵⁰ *The Times*, "French Policy Toward Turkey", 29 Nisan 1920.

⁵¹ A.L. MacFie, "British Views of the Turkish National Movement in Anatolia 1919-22", *Middle Eastern Studies*, Vol. 38, No: 3, Jul. 2002, s. 27-46.

İtilaf Devletleri'nin Anadolu'ya yönelik planlarını akamete uğratmada Mustafa Kemal Paşa'ya bazı faktörler yardımcı olmuştu. Bunlardan ilki, İngiliz ve Fransız askerlerin savaş yorgunu ve terhis istemeleri, ikincisi ise, düşmanla savaşması için silah ve cephane yardımı yapan Bolşeviklerin Anadolu'da Milli Mücadele'yi yürütenlerle kurduğu iyi ilişkiydi. Fakat en önemli faktör, güçlü ve otoriter bir kişiliği olan Mustafa Kemal Paşa'nın, müttefiklerin planlarını başarısızlığa mahkum etmede Türklere bükülmez bir ruh aşılama'yı başarmasıydı.⁵² Mustafa Kemal Paşa İtilaf kanadında en zayıf halka olarak gördüğü İtalyanları kendi tarafına çekmeyi ustalıklı yürüttüğü diplomasi ile başarmıştır. İtalya'dan sonra en zayıf halka olan Fransa'ya yüklenilmesinin sebebi Kilikya'daki Fransız işgal ordusunun silah, araç gereç yönünden Yunanlılara nazaran daha zayıf olmasıydı. Böylelikle Fransız ordusuna yapılan saldırılar bol miktarda mühimmata sahip Yunanlılara göre daha cazip bir hale geliyordu.

Sonuç

Büyük Zafer'in kazanılmasında güney illerimizdeki mücadele hiç kuşkusuz büyük önem arz etmekteydi. Önce İngiliz ardından gelen Fransız işgallerine karşı Urfa ve civar yöre halkının sergilediği mücadele ruhu taktire şayandı. Nitekim, Urfa, Antep, Maraş'taki mücadelenin kazanılması buradaki kuvvetlerin nihayi zaferin kazanılacağı Batı cephesine kaydırılması manasındaydı. Urfa ve civar illerde yerli işbirlikçi Ermenilerin önce İngilizlere ardından Fransızlara karşı sergilediği tavır gözlerden kaçmamıştı. Yörenin yüzyıllardır bir Türk ve Müslüman yurdu olduğunu göz ardı eden Ermenilerin düşmanla işbirliği içine girmesi yörenin Mondros Ateşkes Antlaşması çarpıtılmak suretiyle işgalini getirmiştir. Nitekim Mustafa Kemal Paşa, işgallerin haksızlığını defaatle ordu kumandanları ve İstanbul Hükümeti'ne yazdığı telgraflarda dile getirmişti. Başta Urfalılar olmak üzere yöre ileri gelenleriyle yaptığı görüşmelerde göçün engellenmesini isteyen Mustafa Kemal Paşa, mütareke hükümlerine aykırı her türlü haksızlığın protesto edilmesini, yeri geldiğinde silahla mukabelede bulunularak kararlılığın vurgulanmasını, fakat mücadele sürdürülürken Hristiyan halkın zarar görmemesine ehemmiyet verilmesini istemişti. Bunu yapmaktaki amacı, hiç kuşkusuz Batıda zaten güçlü olan Rum-Ermeni lobisine Türkiye'ye karşı kullanabilecekleri bir enstrüman vermemek ve Batı kamyonu kazanmaktı. Urfa, Antep, Maraş gibi illerimizin düşman işgalinden kurtuluşundaki en önemli etmen hiç kuşkusuz yöre halkının sergilediği işgallere karşı direniş azmiydi. Diğer taraftan Mustafa Kemal Paşa, başta Urfa olmak üzere Türkiye'nin güney illerini kurtarmak için yürüttüğü politikada İslam Birliği unsurunu da sıklıkla vurgulamıştır. İtilaf Devletleri arasındaki çıkar çatışmalarının özellikle Paris Barış Konferansı sonrası su yüzüne çıkması Milli Mücadele'yi yürüten heyetin sıklıkla kullandığı bir manivela olmuştu. Türkiye'nin güney illerindeki mücadelenin kazanılması tüm güçlerin Batı Cephesi'ne toplanmasını getirdiğinden nihai zaferin kazanılmasında başta Urfa olmak üzere sergilenen mücadele büyük kilometre taşı olmuştur.

⁵² R.R. Kasliwal, "The Foreign Policy of Turkey Since 1919", *The Indian Journal of Political Science*, Vol: 7, No. 1/2, 1945, s. 387-397.

Kaynaklar

Arşiv

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA).

Gazete

The Times.

Dergiler

Askeri Tarih Belgeleri Dergisi.

Eserler

AÇANAL, Hasan: *Urfa Kurtuluş Mücadelesi Hatıratı Urfa'nın Kurtuluşununun 81. Yılına Armağan*, Şarkav Yayınları, Ankara 2001.

AKBIYIK, Yaşar: *Millî Mücadele'de Güney Cephesi*, Kültür Bakanlığı, Ankara 1990.

AKYÜZ, Yahya: *Türk Kurtuluş Savaşı ve Fransız Kamuoyu*, TTK, Ankara 1988.

BAYKAL, Bekir Sıtkı: *Heyet-i Temsiliye Kararları*, TTK, Ankara 1974.

FİTZGERALD, Edward Peter: "France's Middle Eastern Ambitions, the Sykes-Picot Negotiations, and the Oil Fields of Mosul, 1915-1918", *The Journal of Modern History*, Vol. 66, No. 4, December 1994.

KASLİWAL, R.R.: "The Foreign Policy of Turkey Since 1919", *The Indian Journal of Political Science*, Vol. 7, No. 1/2, 1945.

KÉVORKİAN, Raymond H.: "L'expérience Des Arméniens Dans La Turquie Kémaliste", *Revue Des Deux Mondes*, Avril 2015.

L'oeuvre De La France En Syrie: I. — Le Général Gouraud Pacificateur, *Revue Des Deux Mondes (1829-1971)*, Sixième Période, Vol. 61, No. 4, 15 Février 1921.

MACFİE, L.: "British Views of the Turkish National Movement in Anatolia 1919-22", *Middle Eastern Studies*, Vol: 38, No: 3, July 2002.

ÖKE, Mim Kemal: *Belgelerle Türk-İngiliz İlişkilerinde Musul ve Kürdistan Sorunu*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, İstanbul 1992.

ÖZÇELİK, İsmail: *Millî Mücadelede Güney Cephesi Urfa*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1992.

ÖZŞAVLI, Halil: *Urfa Ermeni Olayları (1880-1920)*, Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Urfa 2011.

ÖZTÜRK, Ayhan: *Millî Mücadele'de Gaziantep*, Kayseri 1994.

ŞİMŞİR, Bilal: *İngiliz Belgelerinde Atatürk*, Cilt: I, TTK, Ankara 1979.

TÜRKMEN, Zekeriya: "XX. Yüzyıl Türkiye'sinin Değişim ve Dönüşüm Önderi Gazi Mustafa Kemal Atatürk", *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 230, Eylül-Ekim 2017.

ÜNER, Mehmet Emin: *Osmanlıdan Cumhuriyet'e Urfa Tarihi*, Atalay Matbaacılık, Ankara 2009.

URSAVAŞ, Ali Saip: *Kilikya Dramı ve Urfa'nın Kurtuluş Savaşları*, (Çev. Hüseyin Işık), Ankara 2000.